

Drostdij Swellendam.

REIZEN IN ZUID-AFRIKA

IN DE HOLLANDSE TIJD

UITGEGEVEN DOOR

DR. E. C. GODÉE MOLSBERGEN

TWEEDE DEEL

TOCHTEN NAAR HET NOORDEN

1686—1806

MET EEN KAART EN 12 PLATEN

W. Steffer

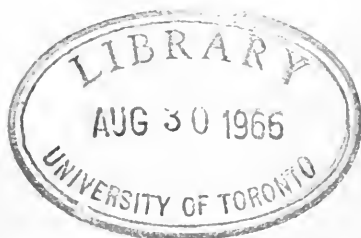

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

1916

UNIVERSITY OF
TORONTO LIBRARY
1285 SPADINA AVENUE
TORONTO, ONTARIO

DT
731
G6
deel 2

1114915

INHOUD.

	Bladz
OPDRACHT	XXXIII
VOORREDE	XXXV
AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN	XXXVIII

III. De reizen van Johannes Starrenburg, Jan Hartogh, Jan Tobias Rhenius, Jacobus Coëtsee Jansz., Hendrik Hop, Thielman Roos en Petrus Marais.

1705—1762.

Valentijn's kaart	3
Starrenburg's instructie en tocht	4
Vrijlyudenhandel, onkies optreden jegens Hottentotten uit nieuwsgierigheid	5
Gombomen, molgaten, inlandse namen	6
Uitroeijing der olifanten, inlandse namen van bergen en rivieren, blanke door een leeuw verslonden; overzwemmen van de Olifantsrivier	7
Opsomming van Hottentotkapiteins, Jan Hartogh's landtocht, inlandse namen, Hessequa door Boesmans verjaagd.	8
Kapitein Coopman's blijdschap over de komst der Compagniesdienaren, Hottentotfeest bij het castreren der stieren.	9
Terugkeer van Hartogh's gezelschap, nieuwe aardrijkskundige namen.	10
Kennis over Zuid-Afrika vergroot.	11
Tochten op zoek van houtbossen	12
Koop van het land aan de Kaap, pokkenepidemie	13
Afhankelijkheid der Hottentotkapiteins.	14
Rhenius' landtocht; de „Derde Moddercuy!” bereikt	15
De spionnen der Namaqua; sterfte door pokken	16
Veevernietiging door Namaqua; terugtocht	17

[13] RELAAS, gegeven ter requisitie van den Wel Edelen gestr. heere

Rijk Tulbagh, Raad Extra ordinaris van Neederlands India,

mitsg ^s . gouverneur van Cab de goede Hoop en den ressorte van dien &a &a &a, door den burger Jacobus Coetsé Jansz. noopens de door hem gedaene Togt, in en door 't Land der groote Amacquas	18
De Grote Rivier bereikt; Leeuwenrivier gedoopt; houding der Namaqua	19
Warmbad, Swarte Berg, berichten over Damara	20
Hyena- en jakhals karossen; zich niet besmeren met vet; Eyniqua ontmoet; giraffen	21
Nieuwe planten en koperbergen; trek der Namaqua naar het Noorden; Coetsee's terugkeer	22
Instructie voor Hendrik Hop's gezelschap	23
[14] DAG REGISTER, gehouden op den Landtogt, gedaan door het Land der Kleyne en groote Namacquas, onder het Commando van den Capitain der Burger Cavallery Sr Hendrik Hop om het binnenwaards ten Noorden van Cabo de Goede Hoop leggende land nader te ontdekken	24
Opmars van Koekenaap	25
Veeplaats Brandenburg bereikt	26
Bijeenkomst der tochtgenoten op Koekenaap	27
Lijst der tochtgenoten; Oliphantskraal bereikt.	28
Kamp aan de samenvloeiing van Groene Rivier en Swarte Doorn Rivier.	29
Aard van Klein-Namaqualand; gelegerd in de Aloëkloof	30
De Koperbergen; de Poort	31
Grote Rivier bereikt; Brink en Coetsee verkennen de loop van de rivier naar het Westen.	32
Grenzen van Klein-Namaqualand; Kleine Namaqua door Boesmans geteisterd.	33
Kleine-Namaqua sluiten zich bij het gezelschap aan; een Grote Namaqua verdrinkt bij de overtocht over de rivier; order op het ruilen van vee en op het wacht houden; Leeuwen Rivier	34
Kraal der Grote Namaqua; Warmbad; giraffen	35
Rietvallei; giraffejacht	36
Parelhoenderfonteyn bereikt; Coetsee, Marais en Greef op zoek van water	37
Klipkuil bereikt	38

	Bladz.
Vergadering over al of niet verder trekken	39
Enkele reizigers gaan voort als verkenner, die geruchten vernemen over blanken in het binnenland	40
Trekken in twee groepen uit watergebrek; vlakke met allerlei wild .	41
Geruchten over Damara	42
Besluit tot terugkeer	43
Grenzen van Groot-Namaqualand; aard der rivieren; plantegroei .	44
Namaqua wensden hulp tegen Eniqua; geweigerd	45
Proeven met kopererts van de Grote Rivier; bezwaren tegen mijn- ontginning	46
Gevaar door wassend water; Boesmans stelen dertig beesten . . .	47
De Koperbergen. Verslag over Coetsee's wedervaren, Rietkuyl bereikt	48
Tocht tot de Uylekraal en terugkeer tot het Kasteel	49 en 50
[15] RAPPORT VAN THIELMAN ROOS EN PETRUS MARAIS, 18 Augustus 1762	51
De Comeincqua en Tradiamaqua	51
De Cabona, Korikambes, Keinamaqua	52
Wat vernomen werd over Damroqua en Birina	53
De uitgangen — na en — qua by volksnamen; Tamaqua, Saunta- maaps	54
Zeden en gewoonten der Namaqua; woning, vervaardiging van wa- penen	55
Birina bewerken metalen voor hen; kleding; dansen bij maneschijn; improviseren van liederen; plechtigheden	56
Huwelijksgebruiken; giraffen; ertsen; kopersmelten door Namaqua;	57
Einde van het rapport	58
IV. De landreis van Goeverneur Mr. Joachim Baron van Plettenberg en het reisverhaal van H. J. Wikar. 1778—1779.	
[16] DAGVERHAAL VAN DE LANDRYSE, door den Weledelen Gestren- gen Heer Mr. Joachim Baron van Plettenberg . . . in den jaare 1778 gedaan door de landstreken beoosten de gem. Caab tot aan de Plettenbergs en groote Visch rivieren, mitsgaders vervolgens van daar te rugwaarts langs de Zuydkust	61
Doel van de reis	61

	Bladz.
Gezelschap; uitgeleide; Grote Bergrivier overgegaan	62
Rode Zand; Brede Rivier; Hexrivier	63
(Biezonderheden over R. J. Gordon in de noot)	64
Vertrek van de Hexrivier; moeilike overtocht	65
Opsomming der tochtgenoten; de Karroo	66
Jagersfontein; begroeting door Hottentotten; Karroo-bloemen . .	67
Deepka bereikt; verblijf te Queek valley	68
Struisvogeljacht; Kariga of Buffelsrivier; jacht op springbokken .	70
Gnous gezien; Camdebosberg	71
Swarte rivier	72
Geen oudegebruiken bij Hottentotten meer te vinden; de Sneeuwberg	73
Gebeente van meer dan 3000 schapen gezien; grote koude; wonin- gen der Boeren bij de Sneeuwberg	74
Godsdienstzin der Boeren; vorm der bergen; overlast van Boes- mans; veediefstallen	75
Biezonderheden over Boesmans;	76
Jachtwijze der Boesmans; overvloed van wild; Plettenbergsrivier; zeekoeien	77
Oprichting van een gedenkteken	78
[17] BERIGT aan... Mr. Joachim van Plettenberg... door Hen- drik Jacob Wikar	78
Wikar bereikt de Grote Rivier	78
Hij sluit zich bij een troep Kleine Namaqua aan. (In de noot opsom- ming der volken)	79
Claas Barend, Coetsee's tochtgenoot, is hoofd over de troep	80
Claas Bastaard's kraal; bericht over Damroqua	81
Macht van de voornaamste Namaqua kapitein: schatting; huweliks- wetgeving; leviraatshuwelik	82
Verklaring der polygamie; een troep Boesmans sluit zich aan . . .	83
Trek naar de vlakke om struisvogeleieren; Nanningai; zeekoeien- gevaar; biezonderheden over zeekoeien	84
Maken van een eykaro; Wikar wordt door Ouga als broeder aange- nomen. (In noot naamgeving der Hottentotten)	85
Gemeenschap van goederen; ongeluk door een gekwetste zeekoe veroorzaakt; de melkdrinker of teyaap	86
Jacht op olifanten	87

	Bladz.
Aard en waarde der Boesmanshonden; wildgaten of kaysi	88
Graven met een stok met kogel uit het steentijdvak; ertsen; graven naar water, ook door wild	89
Hoe Hottentotkinderen vogels vangen; vermaken der Hottentot- kinderen; wilde Boesmans	90
Zeden en kleding der wilde Boesmans; honing zoeken; leven op de wijze der Boesmans	91
Houtsoorten; oorsprong van de naam kameeldoornboom; berei- ding van bier	92
Een Boesmansmeid neemt een man; slachten van vee bij plechtig- heden; mishandeling van gevangen vijanden	93
Plechtigheden bij overgangstijd; van vrouwen en van mannen; bij het doden van gevaarlijk wild; bij ziekte; bij overwinning	94
Kinderen eten niet van de offerbeesten; inboorlingenwraak; Taren- taalse hoenders en leguanen	95
Verskil tussen kliphagedissen en leguanen; slangen en muizen; de langasemvogel; vogels en ertsen	96
De eerdwolf; groene koralen; metalen koralen; oorsprong ervan	97
Namaqua als gevaarlijk volk voorgesteld; gebruiken bij Namaqua, Eyniqua en Korana; monorchie	98
Besnijdenis der Bliqua-meiden	99
Afzondering tijdens menstruatie; plechtigheden bij de eerste men- struatie.	100
Van vrijen en trouwen der Hottentotten	101
De bromdans; aanhalen der meiden; huweliksgeschenken	102
Wettige vrouwen en bijwijven; ruilen van vrouwen; de handslacht; de overgangsplechtigheid bij een jonge Eyniqua	103
Middelen tegen onvruchtbaarheid; de boze geest; eerbied voor de nieuwe maan; historische graven	104
Oorsprong van mensen en beesten; renosterjacht	105
Middel tot ontwijken van de renoster	106
Wikar's vrees voor olifanten en zeekoeien	107
Boesmansmeid door een renoster gewond; klaaglied; andere kleding nodig voor de gekwetste.	108
Renosterjacht; overdracht van „doodmakers”-recht; plechtigheden hierbij; biezondere waarde van voedsel en van vuur	109

Herhaling van het feestmaal; kerving van de „doodmaker”; jachtregels	110
Biezonderheden over de Grote Waterval in de Grote Rivier; wijze van visvangen; plantegroei	111
Recht op de wildgaten; ongeboren vrucht in het vanggat brengt geluk	112
De bewoners der eilanden; flora; versiering op de werf der kralen; vrees voor Cupido Roggevelt	113
Beschrijving der eilanden; blinkklip; Wikar belet veediefstal tussen Namnykoa en Gyzikoa	114
Wijze van zwemmen met vloten; menigte van buffels; Olivevenhoek .	115
Draaikolk in de rivier; kristalien; Aukokoa geven genomen vee terug.	116
Gifpijl-uitwerking; middel tegen slangegif; de „giftzuyper”; spuugslang-gif tegen geelslang-gif; ivoorbewerking	117
Kaukoa staan onder de Aukokoa; verbazing over blanken en paarden; Ouga beschermt Wikar en Claas Barend; geloof over de haas.	118
De haas, de bosluis en de maan; verdeling van het jaar in drie getijden; kristallen	119
Gyzikoa; hun eigenaardige kleding; aankomst bij de Gyzikoa; bewerking der handringen	120
Eynikkkoa of Riviervolk; handelswaren der Bliqua; hun kunstvaardigheid; messen met ivoeren schede	121
Minderwaardigheid der Bliqua in het gevecht; geloof aan hun toverkunst; Damara overtreffen hen hierin; genezing van zieken door tovermiddelen	122
Andere kracht der tovermiddelen; metaalbewerking; buigzaamheid van het koper	123
Onmogelijkheid om naar de Bliqua te reizen; wijze van roken door een gat in de grond; een beestehoorn als waterpijp; grote rivier bij de Bliqua	124
Boesmans der Gyzikoa willen Wikar doden; tijdig voorkomen; neusdoeken der Gyzikoa	125
Wikars dankbaarheid voor zijn redding; angst der Boesmans voor wraak; Hoge Kraal; zwaar geboomte; Kleine Korakkoa . . .	126
Kapitein Soenop's gevoel van eigenwaarde; lied over Wikar's bezoek; de fluitjesdans; betekenis ervan	127

	Bladz.
„Caresseren” bij de dans; renoster-dans der Gyzikoa; verhuizing der stammen wegens oorlogsgevaar	128
Boesmansoverval; leeuw des nachts gedood; Wikar's vrees voor leeuwejacht; jachtbuik; felle hitte	129
„Vlakbossiesmans” en bokkejacht; sprinkhanen als Boesmans voedsel; Boesmans en struisvogeljacht	130
Boesmanspijlen; pijlgif; Wikar's ziekte door vergiftige honing . . .	131
Gif tot het vergeven van wild; Wikar's voet ontstoken door gifboomdoortjes	132
Aderlating bij de Hottentotten; giraffen; de jongen door Boesmans gevangen	133
Onbekend dier: olie als smeermiddel; pinkverminking; bloedwraak . . .	134
Kristallen; olifanten; bergen; klimaat; begrafenis der Eynikkoa; erfrecht	135
Wikar's poging een kaart te maken; hij krijgt een pas om naar de Kaap te gaan; afscheid van Ouga	136
Kamiesberg; ontmoeting met Kapitein Gordon en Luitenant Paterson	137
Biezonderheden over Wikar; einde van zijn reisverhaal	138

V. Joernaal van Willem van Reenen (1791—1792) en van Sebastiaan Valentijn van Reenen (1793).

[18] JOURNAAL gehouden op de landtocht . . . van Cabo de Goede Hoop, naar de Groote Rivier, noordoosten aan de Groote Rivier, noorden aan tot aan de Rhenius Berg bij de natie genaamd Damras, begonnen den 17 ^{den} September 1791 en volvoerd den 20 ^{sten} Juny	141
Vertrek van Kaapstad	141
Kamiesberg bereikt	142
Getrokken tot de Korega	143
Hop's keerpunt bereikt; vee door leeuwen aangevallen en door Boesmans gestolen; de Hel; de gids Sieberd	144
Tocht naar de Damara onmogelijk; Nieuwjaarsrivier gedoopt; Leeuwerivier; giraffejacht	145
De Rheniusberg; Numaqua; Pieter Brand's tocht dieper het land in . . .	146
Treurige toestand der Damara; oorzaak ervan; langdurige droogte . . .	147
Grote sterfte der Damara; terugreis begonnen; moeilijke tocht tot de	

Kamiesberg; jachtbuit; Numaqua vermoorden Hottentotten van het gezelschap	148
Oorlog tussen Keykous en Numaqua voorkomen; Rode Mos; Hermanus Engelbrecht's hulp	149
[19] JOURNAAL, door mij, Sebastiaan Valentijn van Rheenen, gehouden van de reise gedaan met het schip de „Meermin”, Capitein Du Menie	150
Aanleiding tot de tocht; op zoek van mijnen; Tomsonseiland	150
Schipper Colquhoun; Engelse robbejagers; Claret eiland; Pienaar naar land	151
Pienaar aan boord terug; zijn verslag	152
Baken op Tomsonseiland opgericht; Elisabetsbaay gedoopt; vertrek van Tomsonseiland; Penguineiland; Pienaar naar land	153
Seal eiland; Barea [Barrier?] eiland; Fox eiland; zoutpan; Pienaar aan boord terug; zijn verslag	154
De Van Reenens, Pienaar en zes Hottentotten naar land; Hottentot-kraal verlaten; verblijf op Seal eiland; noodweer op zee	155
De jol op het strand gezet; Hollandse Hoek en de Beschermerhaven gedoopt	156
Walvisbaai; tent aan wal opgeslagen; Namaqua komen; hun berichten	157
Ze weigeren een brief over te brengen; Namaqua gehuurd als gidsen en dragers	158
Misverstand met de Hottentotten	159
Vrede hersteld; reisplan veranderd; Pienaar met Hottentotten op weg; verkenning van de kust	160
Een slaaf loopt weg; twee Namaqua komen op het schip; Pienaar terug aan boord; ziek door spinnekopbeet; zijn verhaal; hij ontmoet twee Damara, die als gids dienen	161
Gebrek aan water belet het gaan naar de mijnen; mooie rivier door Pienaar gezien; zijn jachtbuit	162
Pienaar brengt twee Damara kinderen aan boord; de slaaf gezien en nagezet; Pienaar terug wegens ziekte	163
Verkenning van de kust; Walvisbaai-baken geplaatst; Pienaar hersteld door tegengif; botsing met Hottentotten	164
Weggelopen slaaf terug; berichten van de knecht Bruller; terugreis naar de Kaap begonnen	165

	Bladz.
VI. De Reis naar het Noorden van Kommissaris- Generaal De Mist, meegedeeld door H. Lichtenstein	167
Lichtenstein's verhouding tot Generaal Janssens	169
De Mist's inspektiereis; vertrek van Kaapstad	170
Klavervallei; (in noot: bronplaatsen; de familie van Reenen) . . .	171
Slaven als muzikanten; de Groene Kloof; Jan Slabbert; Uilenkraal; rijkmunst der kolonisten	172
Saldanhabaai; aartsvaderlike huishouding der Boeren	173
Heel oude slaaf ontmoet; Bergrivier; Rietkloof	174
De Vondeling; Gelukwaard; Piekenierskloof	175
Kraal van Hottentotten; ontmoeting met een Groot-Namaqua Hot- tentot; kampeer-proef; de gebroeders Louw	176
Zeekoe-vallei; de Olifantsrivier; moeilike tocht; het gezelschap ver- dwaalt	177
Het dal „Moed verloren”; Lokenburg; het leven in het Onder-Bok- keveld; bestand met de Boesmans	178
Oorlogskloof; Brakke Fontein; (in de noot: optreden tegen Boes- mans in de achttiende eeuw)	179
De Hantam; paardeteelt; bevolking maakt een zeer gunstige in- druk; Onwetende Fontein	180
Fossielen; gifslangen; elandjagers buiten de Kolonie; trek der Boe- refamilies; uitdroging van het veld	181
Oorsprong van de naam Roggeveld; Matjesfontein; avontuur van de Weduwe Coetzee; Kuilrivier; het Middenroggeveld	182
Bouwen inrichting der woningen; De Mist beslecht geschillen; Ton- deldoosfontein	183
De Kom; groot kinderaantal; men ziet een Briqua-jongen; moeilik pad voor de wagens; De Mist ziet Boesmans	184
Kleding der Boesmans; De Mist geeft de Boesmans een dokument; Brandvallei	185
De Karroo; bodem; plantegroei; fauna; de Uitkomst	186
Het Koude Bokkeveld; schapen sterven na gebruik van slecht wa- ter; het Lange Dal; Schurfde Berg	187
Veldkornet Hugo's kinderen te Rode Zand gedoopt; Scholz' vee- stallen in de rotsen; vergezicht op het Rode Zand-distrikt; weg	

door Pienaar aangelegd; het gezelschap rust uit te Rode Zand voor de tocht in Oostelike richting	188
Terugblik over anderhalve eeuw; onuitroeibaarheid van de Hol- landse beschaving	189

VII. De Reis van H. van de Graaff's gezelschap
naar Beetsjoeanaland in 1805 191

Doel van de reis; gesprek tussen Generaal Janssens en Lichtenstein.	193
De Paarl; het reisgezelschap; gevaren aan de tocht verbonden . .	194
Kicherer en Botma's zendingswerk; Boesmans stelen vee; Kolonis- ten als reismakkers; (In de noot: Baardman's schedel; Boesmans pijlgif; Jacob Krieger's levensloop)	195
De Zakrivier verlaten; grote koude; brandziekte; het graf van Krie- ger's broer	196
De Oranjerivier bereikt; Priskab; overtocht; komst van Boesmans; hun uiterlik; onverwacht bezoek van Kaffers	197
Danser en Afrikaan; bericht over pokken; Hottentotten-huwelik; ontmoeting met de zendelingen Van der Lingen en Kok . . .	198
Kok als reisgezel mee; voorbereidselen tot de verdere reis; de Basterd Hottentotten; geruchten over hen; Lichtenstein's mening over hen; Kicherer's en Anderson's werk	199
Korana; hun kleding en bedrijf; hun hoofdman Sigeb; Anderson bezoekt; uiterlik der reisgezellen	200
Boesmans vermoorden Hottentotten; Jan Blom's vervolgen der Beetsjoeanen; Blinkklip; Beetsjoeanaland bereikt	201
[20] VERBLIJF bij den Beetsjoeanen-stam der Maatjaping aan de Rivier Kuruhman	202
Kok's begroeting; een dorp bezocht	202
Kok's verhaal over de moord op de Hottentotten; Boesmans als snelle berichtgevers; geven van geschenken	203
Vertrouwelijkheid met de Beetsjoeanen; de rivier Koeroeman be- reikt	204
Moelihawang's residentie; zijn begroeting	205
Zijn komst naar de tent; zijn zoons	206
Het rondgaan der pijpen	207

	Bladz.
Moelihawang wenst een deel der geschenken heimelik te ontvangen ;	
Lichtenstein spreekt de landstaal	208
Korana weigeren Moelihawang te steunen tegen de Moeroelongs ;	
bezichtiging van de stad	209
Bouw der woningen ; Moelihawang op zijn troon	210
De plechtige ontvangst ; overhandiging van de gezagsrottan	211
Gedrang om tabak ; de vorst handhaaft mee de orde	212
Bezichtiging der hutten	213
Hun samenstelling	214
Bezoek aan de opperpriester ; zijn werkzaamheden	215
Schatting van het huizenaantal ; scheiding tussen Moelihawang en	
Makrakki ; plaatsnamen ; versieringsmotieven	216
Betekenis van namen ; bijnamen ; het middagmaal	217
Moelihawang te gast	218
Tafelgesprekken	219
Verklaring van polygamie ; Lichtenstein geeft geschenken aan Met-	
hîbe	220
Lichtenstein geniet het vertrouwen der prinsen	221
Ruilhandel met de Beetsjoeanen ; hun verlangen naar tabak . 222 en	223
De kuisheid der Beetsjoeansen ; bescherming der Beetsjoeanen te-	
gen besmetting ; Moelihawang's vrouwen	224
Haar kleding en gesprekken	225
Haar vertrek ; Moelihawang's tegengeschenken	226
Moelihawang's vee ; bezoek aan Makaitshoah	227
Wijze van snuiven ; Beetsjoeanen verzamelen Boesmanswapens ; her-	
nieuwd bezoek aan de opperpriester	228
Berichten over andere stammen ; de taak der vrouwen bij de hui-	
zenbouw	229
Slavernij bij de Beetsjoeanen ; aankoop van dol-ossen	230
Schietproeven ; dansen ; bedrog bij de handel	231
Moelihawang wenst een verbond tegen Makrakki ; Lichtenstein	
wil een reis in Oostelike richting doen	232
Besloten tot terugkeer ; smidswerk der Beetsjoeanen	233
Moelihawang's verbazing ; aanvaarden van de terugtocht ; uitgeleide	
der prinsen	234
De Segonjana bezocht ; de bron van de Koeroeman ; heilige slangen .	235

Slaven door Segonjana gewassen wegens de huidkleur ; het gezelschap verlaat Beetsjoeanaland ; verschillen tussen Beetsjoeanen en Amaxosa	236
Volksnamen	237
Geruchten over blanken ; veerijldom	238
Jacht ; rouwgebruiken ; akkerbouw	239
Voeding ; kleding ; versiering	240
Halskettingen ; ivoren ringen ; ivorenbewerking ; koperbewerking ; hoofdtooi	241
Koninklike macht en rechten	242
Overwinningsfeesten ; kannibalisme ; kerven van de huid	243
Slaaf gedood om deel aan de zegetekens te hebben ; tovermiddelen voor het vee	244
Amuletten ; geloof der Beetsjoeanen ; het Koossi-dal bereikt ; antilopen	245
Lichtenstein moet zijn paard achterlaten ; Rietfontein bereikt ; Sigeb teruggezien	246
Oranjerivier bereikt ; twee Beetsjoeanen willen mee naar de Kaapkolonie	247
Hun namen ; ongesteldheid na het eten van bloembollen	248
Sigeb's dans ; muziek	249
Maansverduistering ; plantegroei ; sprinkhanen	250
Overtocht over de rivier ; mislukte jacht op hippopotamussen	251
Het vangen van springhazen ; Grootrivierspoort	252
Felle regen ; gebrek aan brandhout ; sneeuwbuien ; vorst	253
Karreebergen ; Krieger's graf ; merkwaardige vissen	254
Drijvend nest van ganzen ; Brakke Rivier ; zendelingen ontmoet ; pokken ; inenting	255
De ziekte blijft buiten de Kolonie ; Kicherer's instituut ; ontmoeting met Kolonisten	256
Vertrek van de Zakrivier ; leeuwengevaar ; menigte van rupsen	257
Boesmans verwoesten struisvogelnesten ; grote koude	258
Berichten uit de Kaapstad ; afdaling van de Roggeveldsberg ; de Karroo	259
Vee kauwend op beenderen tot herstel ; Tullbagh bereikt	260
Inenting tegen pokken ; levende luipaard gevangen	261

	Bladz.
Luipaard door honden gedood; Lichtenstein op reis voor inenting	262
	en 263
Bezwaren tegen inenting	264
Gerechten der Kolonisten; gebrek aan brood	265
Lichtenstein's proeven	266
Huiselijk leven der Boeren; Lichtenstein's godsdienstoefeningen	267
Zijn afkeurend oordeel (weerlegd in noot); brandstichting door Boesmans	268
Hottentot gewond; hij sterft	269
Lichtenstein's terugreis	270
Bekend terrein van het binnenland in Noordelijke richting	271
BIJLAGEN:	
I. De Koopakte van het land aan de Kaap, 3 Mei 1672	275
II. Beschrijving der Platen opgenomen in deel XI en deel XII van de werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging	278
NAAMREGISTER	287
LIJST VAN AANGEHAALDE GEDRUKTE WERKEN	307
PLATEN:	
1. Drostdij Swellendam	Titelplaat
	Bladz.
2. Een Kaapse koorn-, wijn- en veeplaats	10
3. Jacht op Giraffen	36
4. Kraal der Grote Namaqua	54
5. Karmoeb, Kapitein der Grote Namaqua	60
6. Queekvaley.	66
7. Kraal van Boesmans.	76
8. Mieren-eter.	96
9. Graf van een Kapitein der Hottentotten	106
10. Mes gemaakt door Beetsjoenanen.	120
11. Plaats van Hermanus Engelbrecht	148
12. Kraal der Beetsjoenanen	204
OVERZICHTKAART	Achterin

AAN
DE NAGEDACHTENIS
DER MOEDIGE AFRIKA-REIZIGERS
IN DIT WERK VERMELD.

VOORREDE.

Het voorafgaande deel eindigde met Simon van der Stel's terugkeer op het Kasteel na zijn groots opgezette en flink uitgevoerde tocht naar de Koperbergen. Hoe gaarne had de Kommandeur als gevolg ervan grote voordelen voor de Edele Compagnie gemeld! Maar het waarlijk koperrijk gebied was wegens de verre afstand en de toenmalige middelen van vervoer van geen nut; zijn tocht is alleen voor ons van belang om de berichten over land en volk, in het bijzonder de verhouding der Namaqua-hoofden tot hun volk, en om de pogingen de inboorlingen in vrede te doen leven. Vreedzaam verkeer met het binnenland, zonder betrokken te worden in de telkens weer uitbrekende onderlinge oorlogen, was voor de Compagnie van grote betekenis voor de veestapel en de vleeslevering aan de schepen. En dan bleef onuitroeibaar de overtuiging dat het binnenland goud bevatte en ook de hoop op levendig handelsverkeer met machtige binnenlandse rijken behield men tot in het laatste vierdedeel van de achttiende eeuw.

Wie de hier volgende reizen leest zal zich niet over tijdverlies beklagen. Zelden is in zó kort bestek zóveel bijeengebracht wat, met behoud van het oorspronkelijke, een onderhoudende lectuur vormt, de dorheid van officiële rapporten missend. Een blik op de inhoudsopgave kan dit reeds doen vermoeden. Men bedenke tevens betrouwbare gegevens te lezen over uitstervende en uitgestorven volken, gegevens die in de loop der tijden in waarde stijgen, over volken die nu niet meer aan blanken meedelen wat er nog als herinnering aan eigenaardigs van het voorgeslacht mocht overgebleven zijn. De verbreiding der blanken heeft in Zuid-Afrika veel waardevols doen verloren gaan. Het nageslacht moge de Linschoten-Vereeniging dankbaar zijn dat verzameld, geschift en vermenigvuldigd wordt, wat in één dokument vervat allicht voor immer verloren kon gaan.

Het was mij een zeer gewaardeerd voorrecht met Dr. H. T. Colenbrander en Dr. W. J. Leyds het handschrift te kunnen bespreken. Ieders bijzondere kunde droeg bij tot de vervollediging van deze uit-

gave, en menige nuttige wenk, ongetwijfeld de lezers welkom, vond in de noten een plaats. Dat een zó zeldzaam merkwaardig stuk als H. F. Wikar's reisverhaal kon worden afgedrukt, danken de bewerker en alle belangstellenden aan de vaderlandslievende schenking der Van Plettenberg-papieren aan het Rijks-archief te 's Gravenhage door de Heer W. H. van Braam. Dat zijn voorbeeld in wijde kring navolging moge vinden!

Dankbaar worden hier ook die allen herdacht die de Gordoncommissie, onder leiding van Dr. H. P. N. Muller, steunden, waardoor de Gordonverzameling voor Nederland kon worden verkregen. Die tekeningen, van onschatbare waarde, geven een toelichting die nergens elders te verkrijgen is. Wat van dien aard in plaatwerken verscheen, is verre van juist. Zo zal men bijvoorbeeld van de plaat No. 1 (in „De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië" Linschoten-Ver. deel VII) geen goed denkbeeld krijgen hoe een Hottentot er uit ziet, terwijl de Gordontekeningen juist uitmunten in nauwkeurigheid. Een ogenblik dacht ik er over alle platen en kaarten achter in het boek (de twee delen zijn als één boek geschreven en slechts om praktische redenen niet in één lijvig werk verschenen) bijeen te voegen, maar verwierp dit denkbeeld om twee redenen: eerstens verlevendigt een plaat tussen de tekst de lezing en vervolgens gaf de geschiedenis van het voorgestelde verlot tot opname in deel XI van Gordontekeningen, waar men voorstellingen heeft van wat overeenstemt met hetgeen een eeuw tevoren eender bestond. Zo loopt het Hottentots-wijf (Plaat 2) uit Gordon's tijd als haar voorzaat uit Simon van der Stel's dagen in het binnenland (niet als de meiden der Strandlopers natuurlijk!) deed; de Saldanha Baai- en Baai Fals-kaarten geven de ligging der voor 1700 genoemde plaatsen, die men elders vergeefs zoekt; dat de Koedoe en de Giraf niet veranderen behoeft wel niet gezegd; Valentijn's kaart, in de achttiende eeuw verschenen, is naar een voorbeeld uit omstreeks 1690; de Rietvallei werd gebouwd en aangelegd naar het eenvoudige en duidelijke voorschrift van 1685 en is op de tekening van 1780 te zien zoals de toestand was vlak na de aanleg. Ware een er reeds omheen ontstaan dorp erbij afgebeeld, dan was de tekening niet in deel XI opgenomen, maar in het volgende. Wat de inboorlingen-groepen betreft, die vertonen hetzelfde beeld dat honderd jaren vóór Gordon dichterbij de Kaap te zien was, zoals de tekst de lezer leert.

Nog zij hier vermeld dat de Koninklijke Bibliotheek in Berlijn terstond met grote bereidwilligheid handschriften uit De Mist's en Lich-

tenstein's archief naar het Rijksarchief in Den Haag zond, waarvan in het boek een goed gebruik is gemaakt.

Wie ooit een index maakte weet wat er aan vast is. Mocht ik voor het voorafgaande deel mijn vrouw dankbaar zijn voor het maken van het uit omstreeks 800 hoofden bestaande naamregister, zo mag ik nu, ongetwijfeld mede namens de gebruikers van dit deel, haar danken voor de lijst die bijna 1400 hoofden telt.

Moge dit deel wederom bijdragen tot de goede naam van Nederland in het verleden en heden en de band met Zuid-Afrika sterken!

E. C. GODÉE MOLSBERGEN.

's Gravenhage, 22 Mei, 1916.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

Door de vriendschappelijk gegeven opmerking van Dr. A. J. Barnouw wordt „bougys” in deel XI bl. 16 toegelicht. Het is het in het Fransch voorkomende „bouge, coquillage servant de monnaie aux Indes.” (Boiste). Ook in het Engels komt „bouge” voor (Murray & Bradley s. v. Bouge). De plaats gaf reeds aan dat kauries bedoeld waren.

- Bl. 4, r. 10 v. o. lees : Zie hierboven deel XI bl. 33.
Bl. 4, r. 1 v. o. lees : en wel Gerard Bors van Waveren, sedert 1683 burgemeester van Amsterdam.
Bl. 6, r. 37 v. o. lees : Afrika's, Breslau 1872. S. 282 er over :
Bl. 6, r. 36 v. o. lees : auf einer Hypertrophie.
Bl. 6, r. 33 v. o. lees : und dieses ist.
Bl. 6, r. 30 v. o. lees : [cf. hierboven deel XI bl. 4, noot 1].
Bl. 7, r. 14 v. b. boeg. In noot te lezen : = schouder. (Ned. Wdb. III. 1. kol. 68.)
Bl. 11, r. 8 v. b. lees : Cnofloocks Kraal.
Bl. 13, r. 25 v. b. lees : Christoffel.
Bl. 14, r. 3 v. o. lees : Zie deel XI bl. 4, noot 3.
Bl. 19, r. 2 v. o. De inlandse naam is Chamob, een bijrivier van de Visrivier.
Bl. 20, r. 1 v. o. lees : Nisbett's Bath. Dit heet nu Warmbad.
Bl. 21, r. 1 v. o. lees ; Deel XI, bl. 118.
Bl. 22, r. 4 v. o. lees : T. C. Ronnenkamp.
Bl. 24, r. 17 v. b. lees : Capitain.
Bl. 29, r. 22 v. b. lees in noot : De opgave van 30° 28' slaat op 30° 46'.
Bl. 32, r. 17 v. o. R. der St. Anthonio of R. der 3 A., wat er ook uit te lezen is, is vermoedelijk een vermenging van R. de S. A. en R. de 3 Irmaos, fictieve rivieren vermeld op oude kaarten.
Bl. 35, noot 3. Bij te voegen : Kol. Arch. N°. 4270. f. 302 is het connoissement van twee kisten per 't Zeepaard naar Nederland gaande, bevattende het vel van „een Cameelpaard . . . om door Professor Allaman aan Zijne doorlugtigste Hoogheyd gepresenteerd te worden.”
Bl. 36, r. 9 v. b. Lees in noot : Warmbad ligt op 28° 26' in plaats van 28° 5'.

- Bl. 39, Bravagul. Lees in noot : Een der fictieve rivieren.
- Bl. 43, r. 2 v. o. Waarschijnlijk werd Garib bereikt, t. O. van Keetmanshoop. De graadaanduiding is onnauwkeurig.
- Bl. 47, als noot bij r. 8 v. o. lees : Met Spakeloosheyd zal spakeloosheid bedoeld zijn.
- Bl. 49, als noot bij r. 4 en 6 v. b. lees : Meerhoffskasteel en Elandsfontein.
- Bl. 50, r. 24 v. b. lees : T. C. Ronnenkamp.
- Bl. 52, r. 8 v. b. Met de Keina is vermoedelijk de Geinab, die uit de Grote Karasbergen komt, bedoeld.
- Bl. 52, r. 22 v. b. Met de Cham is waarschijnlijk de Chamob of Leeuwenrivier bedoeld, een zijrivier van de Visrivier.
- Bl. 58, r. 2 v. o. lees : T. C. Ronnenkamp.
- Bl. 62, r. 4 v. o. lees : Du Toits cloof.
- Bl. 64, r. 6 en 7 v. b. lees : De Nederlander Robert Jacob Gordon van Doesburg kwam in Junie 1777 uit Nederland in Compagniesdienst in Zuid-Afrika op het schip Willem de Vijfde.
- Bl. 69, r. 8 v. b. lees : de Weede. Zacharias.
- Bl. 77, r. 6 v. o. lees : genoeg bekend dat zig.
- Bl. 78, r. 19 v. b. lees : van Cabo de Goede Hoop.
- Bl. 79, r. 1 v. o. lees : Aughrabies.
- Bl. 82, r. 5 v. o. Vermoedelijk = Nisbett's Bath of Warmbad.
- Bl. 95, r. 15 en 16 v. b. lees : Samgomomkoa.
- Bl. 104, r. 17 v. o. lees : Benetzen mit.
- Bl. 109, r. 5 v. o. lees : Aukokoa.
- Bl. 136, r. 14 v. o. lees : na booven, 2).
- Bl. 138, r. 21 v. o. lees : Secunde Pieter Hacker.
- Bl. 141, r. 7 en 8 v. b. lees als noot : Rhenius-berg = Auasberg.
- Bl. 143, noot. Compagnies wagensdrift = Ramansdrift.
- Bl. 143, r. 4 v. o. Koregaas = Gorechas.
- Bl. 144, r. 10 v. b. Vermoedelijk is *konnende* te lezen in plaats van *kommende*.
- Bl. 144, r. 3 v. o. Gamoyrivier. In noot te lezen : Vermoedelijk de Chamob of Leeuwenrivier.
- Bl. 144, r. 2 v. o. Garib, ten O. van Keetmanshoop. De graadaanduiding is onnauwkeurig.
- Bl. 145, r. 3 v. o. Damaras lees Damara.
- Bl. 145, r. 6 v. b. Bij Modderfontein als noot te lezen : Nu Keetmanshoop geheten.
- Bl. 146, r. 13 v. b. Badsrivier. Als noot te lezen : De Oanob.
- Bl. 148, r. 13 v. b. Gideon ; de naam is op bl. 145 als Guilliam opgegeven.
- Bl. 150, r. 14 v. o. Tomsonseiland, vermoedelijk wat nu Possession island heet.
- Bl. 151. Voor 'n *helsboot* en *wheesboot* is vermoedelijk te lezen ; *whaleboat*.
- Bl. 153, r. 14 v. b. twee eilandjes. In noot te lezen : nu North Long Island en South Long Island.

- Bl. 153, r. 6 v. o. baak. In noot te lezen : de padrão door Dias geplaatst.
- Bl. 154, Baree eiland. In noot te lezen : vermoedelijk is Barrier island te lezen.
- Bl. 154, r. 3 v. o. Kykogwas. In noot te lezen : vermoedelijk Gei-Khous = Rood Volk.
- Bl. 155, r. 3 v. b. lees vermoedelijk : gebroeders.
- Bl. 163, r. 9 v. b. lees : als dat de mans.
- Bl. 165, r. 5 v. o. staat voor : S. V. v. Rheenen.
- Bl. 173, r. 20 v. b. lees : daar in de.
- Bl. 175, r. 12 v. b. lees : Van de Graaff.
- Bl. 193, r. 6 v. b. lees : Graaff-Reinet.
- Bl. 195, r. 16 v. b. lees : vergiftige pijlen.
- Bl. 228, r. 12 v. o. zal te lezen zijn : „die de planeten en haren loop”.
- Bl. 229, r. 21 v. b. lees : Maatjapings.
-